

**rasprave,
studije
i
članci**

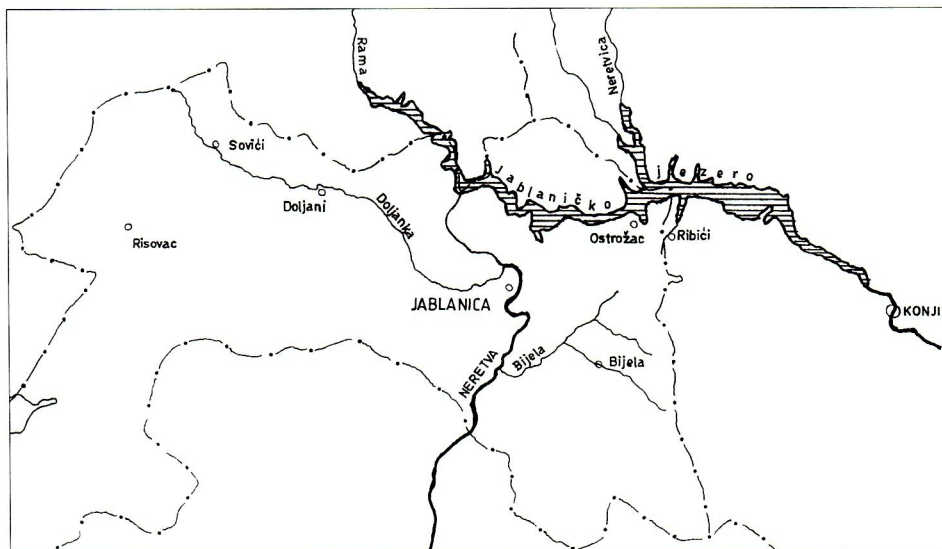
UDK 904:725/726](497.6 Jablanica)"/.../14"

930.85(497.6 Jablanica)"/.../14"

Pregledni rad

Tomislav ANĐELIĆ

STANJE KULTURNO-HISTORIJSKIH SPOMENIKA JABLANIČKOG KRAJA OD PRAHISTORIJE DO XV. STOLJEĆA

Sl. 1. *Karta Jablanice.*

Uvod

Pri SO Jablanica 1985. godine formiran je Odbor za pisanje historijske monografije općine Jablanica (sl. 1). Monografija je bila zamišljena tako da se u njezinom prvom dijelu da prikaz najstarijih kulturno-historijskih spomenika jablaničkog kraja /od prahistorije do kraja XV. stoljeća/. Za

pisanje ovog dijela knjige angažiran je dr. Pavao Anđelić, znanstveni savjetnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Međutim, nakon smrti dr. Anđelića, u kolovozu 1985. godine, trebalo je angažirati novog autora. Odbor je u kolovozu 1986. godine zamolio autora ovog teksta da obavi posao za koji je bio zadužen njegov pokojni brat. Iz obzira i pijeteta prema bratu i njegovom djelu i obvezama kojih se prihvatio još za života preuzeo sam ovaj zadatak, duboko svjestan njegove težine i odgovornosti.

Sam geografski položaj Jablanice kao društveno-političke zajednice je specifičan i osobit. Izrazito nepovoljni geografski uvjeti i položaj još od najstarijih vremena nisu pružali mogućnost za trajnije naseljavanje i život prastanovnika ovog područja. Da je to tako potvrđuju nam relativno malobrojni arheološki materijalni ostatci. Po brdovitim i planinskim prostorima jablaničkog kraja malobrojne su prahistorijske gradine i tumuli, objekti za koje su vezani prastanovnici ovih krajeva – Iliri. O broju, rasporedu i značaju gradina, tumula kao i drugih arheoloških lokaliteta bit će govora u ovome tekstu.

Napominjem da je dobar dio teksta koji slijedi izravno ili s određenim preinakama preuzet iz teksta pokojnog brata, a koji se odnosi na arheološku problematiku Jablanice i njezine okolice. Zato mu posmrtno izražavam trajno poštovanje i zahvalnost.

Do danas nije poznato ima li u jablaničkom kraju tragova iz starijih prahistorijskih epoha paleolita i neolita. Je li to stvar nedovoljne istraženosti i ispitanosti ili zaista čovjek kamenog doba nije imao ovdje svojih staništa? Ako nije, to nas donekle začuđuje, jer je čitav ovaj kraj obilovao vodom, šumom i raznovrsnom divljači i pružao dobre uvjete za lovačko-skupljačku privredu.

Monografija Konjica pod naslovom *Historijski spomenici Konjica i okoline* dijelom je zahvatila Jablanicu jer je ona bila u sastavu bivšeg sreza Konjic sve do 1955. godine. Međutim, područje Slatine, Doljana i Sovića nalazilo se u sastavu prozorskog sreza. Tek 1951. godine ovi predjeli priključeni su srezu Konjic, a potom 1955. godine Jablanici. Zato je prije pristupanja pisanju ovog teksta valjalo je rekognoscirati teren Doljana, Sovića, Risova i nekih drugih predjela i lokaliteta. Zato je autor ovog rada zajedno s pok. Nijazom Tahirovićem, tajnikom Odbora nekoliko dana boravio na terenu Doljana, Sovića, Risovca rekognoscirajući teren i uočavajući arheološke karakteristike ovog dijela jablaničke komune koji je naknadno pridodan od prozorske društveno-političke zajednice. Autor je desetak dana boravio i u katastarskim uredima Jablanice, Konjica, kao i Zemaljskog muzeja u Sarajevu da bi pribavio sve potrebne podatke za tekst o najstarijoj prošlosti Jablanice.

Problem s kojim sam se odmah susreo bio je kako točno razgraničiti, u historijskom smislu, teren Jablanice od susjednih komuna. Primjerice, područje konjičke općine spada u širem smislu kao i Jablanica u predio srednje Neretve.

Treba napomenuti da mnoge historijske činjenice i konstatacije koje vrijede za Konjic i šire vrijede i za Jablanicu, jer tu se zapravo radi o predjelu koji predstavlja jednu geografsku cjelinu, a u srednjem vijeku konjičko i jablaničko područje spadaju u srednju Neretvu. Također i danas obje političke zajednice pripadaju području tzv. srednje Neretve.

Imajući u vidu konjičku monografiju, moj zadatak je dati pregled kulturno-historijskih spomenika Jablanice s okolicom. Malobrojni spomenici kulture iz starije prošlosti Jablanice dobro će doći kao ilustrativni materijal. Nekoliko prahistorijskih gradina, tumula dovoljno će obogatiti tekst o najstarijoj prošlosti Jablanice i njezine okolice. Tekst će biti potkrijepljen i raznim kartama i crtežima i brojnim fotografijama srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika – stećaka kojih u jablaničkom kraju ima dosta.

Mišljenja sam da je ovakav način iznošenja podataka o prošlosti Jablanice dostupan ne samo stručnim i znanstvenim radnicima nego i širem krugu čitatelja.

Prema iznesenom, prikaz najstarije prošlosti Jablanice kroz kulturno-historijske spomenike bitno će se razlikovati od konjičke monografije koja je tiskana 1975. godine.

Za one koje bude posebno zanimala historija Jablanice i okolice bit će navedena i kompletna literatura koja je do danas napisana i objavljena.

U zaključnim razmatranjima bit će riječi i o toponomastici Jablanice s okolicom.

Prahistorijsko doba

U predjelima oko srednjeg toka Neretve nije otkrivena niti jedna paleolitska stanica – mjesto trajnijeg boravka ljudi starijeg kamenog doba. To nas donekle začuđuje, jer je čitav ovaj kraj obilovao vodom, šumom i raznovrsnom divljači i pružao dobre uvjete za lovačko – skupljačku privredu paleolitskog čovjeka. U pitanju je vjerojatno nedovoljna istraženost. Za paleolitskim nalazištima tragalo se sustavno samo na jednom mjestu u pećini Kuhiji /Kuviji/ na Preslici planini, pa i tu je izvršeno samo probno iskopavanje. Nađene su brojne kosti pećinskog medvjeda, suvremenika pećinskih ljudi.

Kada je riječ o najstarijem dobu u srednjoj Neretvi treba računati i s činjenicom da su u toplijim razdobljima pleistocena paleolitski ljudi stanovali i na otvorenim prostorima. Jedno takvo stanište bilo je nešto

dalje od Jablanice po svoj prilici na Velikoj Gradini u Varvari kod Prozora. Pleistocenski geološki sloj ovdje je uništen djelovanjem erozije, ali jedan klin koji pripada srednjem paleolitu pronađen je prilikom iskapanja slojeva iz brončanog doba.

Prisutnost paleolitskog čovjeka u Rami dobra je indicija da je i kraj oko srednjeg i gornjeg toka Neretve vrlo vjerojatno bio nastanjen u starijem kamenom dobu /paleolitu/.

U mlađem kamenom dobu /neolitu/ bilo je područje srednjeg toka Neretve, pa prema tome i Jablanice, zasigurno nastanjeno. Arheološki nalazi kamenog oružja u Donjem selu kod Konjica, kao i neolitskog naselja u Lisičićima /2400 – 2200. g. p. n. e./ o tome zasigurno svjedoče. Zašto ovakvi lokaliteti ili nalazišta nisu otkriveni na današnjem području Jablanice vjerojatno je uzrok nedovoljna istraženost i ispitanošć jablaničkog kraja u arheološkom pogledu. Kraj naselja u Lisičićima, pa prema tome i eventualnih staništa u jablaničkom kraju, poklapa se približno sa završetkom neolitskog doba uopće.

Prodorom novog indoeuropskog stanovništva koncem III. i početkom II. milenija stare ere zahvatili su vrlo vjerojatno i srednji tok Neretve razbijajući stare neolitske zajednice. Život se počeo organizirati na novim privrednim i društvenim osnovama.

Lokaliteti koji nam govore o metalnim dobima prahistorije u Jablanici i njezinoj okolini su gradine i tumuli /gomile/.

U nastavku slijedi pregled gradina i gomila:

Gradina između Glogošnice i Djevora

Smješćena je sjeverno od bivše željezničke postaje Prenj, u kutu koji zatvara Neretva i rječica Bijela. Kosa na kojoj se nalazi lokalitet zove se Gradina visine oko 200 m (sl. 2). Ova se ponekad zove i Gradac i Grad. Strme padine obrasle su gustom šikarom isto kao i vrh kose. Teren je izrazito krečnjački. Pri svršćtku kose, koja se pruža od sjevera

Sl. 2. *Gradina između Glogošnice i Djevora*
(Foto: Marinko Ljoljo).

prema jugu, teren se nešto izdiže a zatim se račva u dva grebena koji zatvaraju udolinu od približno dva hektara površine. Svuda po tom prostoru nailazi se na ulomke gradinske keramike i na gomile kamenja koje se ističu na onim mjestima gdje je visina okolnih grebenova manja. Mjestimično se mogu naći i komadići željezne troske. Potječe iz vremena brončanog ili željeznog doba.

Gradina Križ kod Jablanice

Na koti Križ koja leži na lijevoj obali Neretve naspram željezničke postaje u Jablanici, prema kazivanju stanovništva obilježenog sela Luga, ranije se nailazilo na ulomke zemljanog posuđa. Prilikom arheološkog pregleda terena nije se moglo ustanoviti nikakvih arheoloških površinskih ostataka.

Svi su tragovi uništeni jer geološka podloga verfenskih škrljaca općenito vrlo slabo čuva arheološki materijal. Sam položaj kote inače odgovara smještaju prahistorijske gradine.

Gradina /Grad/ iznad sela Mrakova

Na jednom od jugoistočnih grebenova planine Bokševice, koji gotovo nadvisuje selo Mrakovo nalaze se ostatci gradinskog naselja s dijelovima obrambenog nasipa i ulomcima zemljanog posuđa. Nedaleko od Gradine po lokalitetima Vrata, Za stijenama, Tucane grude također su razasuti brojni fragmenti zemljanog posuđa. Po svoj prilici može se datirati u mlađe željezno doba.

Gradac u Dobrigošću

Na malom platou na vrhu dominantnog brda smještena je prahistorijska gradina. Na padinama lokaliteta nema površinskih arheoloških ostataka niti tragova fortifikacija. Potječe iz brončanog ili željeznog doba.

Gradina kod Ostrošca

Kraški greben u čijem se području nalazi nova željeznička postaja u Ostrošću sa svojim vrhom zvanim Gradište poslužio je za smještaj prostrane i dobro utvrđene ilirske utvrde.

Prahistorijska keramika nalazi se svuda po koti i njezinim padinama, a naročito u prostoru s jugozapadne strane Gradišta. Pojedinačni fragmenti

keramike razasuti su i po ostalim dijelovima grebena u dužini od nekih 500 m. Na keramiku se nailazi sve na domak željezničke postaje. Tragovi arhitekture sačuvani su u vidu gomila kamenja koje štite prilaz Gradištu od strane planinskog masiva.

Zanimljivo je istaći da toponim Gradište i Ostrožac upućuju na slavenske utvrde-gradišta. Djevojački kuk – kamena gruda također podsjeća na staroslavenski kult nekog ženskog božanstva.

Ipak unatoč pažljivom pregledanju terena nije se moglo utvrditi nikakvih arheoloških ostataka slavenskog karaktera. Nedaleko od ove gradine nekoliko kilometara sjeveroistočno nalazi se još jedna prahistorijska gradina u Radešinama koja spada u konjičko područje te nije predmet našeg interesa. Datira se u brončano ili željezno doba prahistorije.

Gradina na Orlovcu u selu Slatina kod Jablanice

Smještena je iznad nekadašnjeg ušća Rame u Neretvu. Sačinjavaju je dva manja zaravanka vezana sedlom. Vidljivih ostataka arhitekture i drugih arheoloških nalaza nema. Datira se okvirno u kasno brončano i željezno doba.

Gradina na Ružnom brdu u Čeharima kod Jablanice

Na dominantnom položaju visine 50-ak m smještena je prahistorijska gradina na kojoj se nisu mogli primijetiti bilo kakvi arheološki površinski ostatci. Potječe vjerojatno iz kasnog brončanog doba.

Kako je već ranije istaknuto, područje Sovića, Doljana i Slatine pripalo je Jablanici 1955. godine pa će u nastavku biti govora o prahistorijskim arheološkim lokalitetima i nalazištima. Prema dosta šturim arheološkim ostacima može se pretpostaviti da je područje gornjeg i srednjeg sliva rječice Doljanke bilo donekle naseljeno u prahistorijsko doba. O tome nam govore mnogobrojne rbine prahistorijske gradinske keramike na lokalitetu.

Gradina iznad mahale Palića

U Doljanima se još spominju lokaliteti: Grad, Gruda i Maleški grad. U zaseoku Batuša – Gornja mahala smješten je prahistorijski zemljani tumulus na kojem je u kasnom srednjem vijeku postavljen stećak u obliku sanduka o kojem će naprijed biti nešto više govora. Tumulus se datira u brončano ili željezno doba.

U Sovićima su važni lokaliteti Grad i Zagrad na kamenu. Ovdje je jedan čovjek davno pronašao dvije kamene stupe za koje se ne može ništa određeno reći kojem bi vremenu pripadale.

Na lokalitetu Hrbine na visoravni Risovac kod Jablanice nalaze se prahistorijski tumulusi. Radi se o više kamenih gomila među kojima se ističu dvije većih dimenzija. Jedna od njih naziva se Zmijska gomila. Vjerojatno pripadaju brončanom ili željeznom dobu. Po gomilama se i dandanas primjećuju ulomci prahistorijske keramike kao i tragovi paljevine. Davno prije u mjestu Brčanj na Risovcu otkriveno je i pronađeno jedno koplje od željeza. Nije nam poznata daljna sudbina ovog vrijednog i rijetkog arheološkog nalaza. Također nam nije jasno kojem bi vremenu pripadalo.

Jedan prahistorijski kameni tumulus nalazi se također na Risovcu u Marića groblju /Lokve/. Na tumulusu i oko njega smješteno je 40-tak stećaka u obliku ploča, sanduka i sljemenjaka. Tumulus datiramo u brončano ili željezno doba. Sudeći po velikom broju lokaliteta u konjičkom kraju, a time i dijelom u jablaničkom području koji pripadaju brončanom i željeznom dobu pokazuju da se u kraju srednje Neretve pa i šire odvijao dosta intenzivan život tijekom posljednja dva milenija stare ere.

Arheološka istraživanja nalazišta brončanog i željeznog doba na ovom području nisu vršena. Stoga zapažanja i zaključci koji se ovdje iznose mogu imati uopćen karakter. Većina gradinskih naselja vjerojatno je osnovana tijekom kasnog brončanog doba /kraj II. i poč. I. milenija stare ere. Na to vrijeme ukazuju i neki fragmenti keramike sa gradina u Mrakovu kod Ostrošca. Vjerojatno su neka gradinska naselja nastajala i kasnije u raznim fazama željeznog doba. Danas na većini prahistorijskih lokaliteta gotovo da se izbrisao trag njihovog postojanja /zbog jake erozije, vegetacije i dr./

Pretpostavlja se da su fortifikacije uglavnom građene od drveta /palisade i sl./. Često su se koristili i prirodni položaji i konfiguracija terena.

Sudeći po gradinskim naseljima pretpostavlja se da je po svršetku neolita u ovim krajevima /srednja Neretva/ stočarstvo postalo glavna privredna grana /mada ni zemljoradnja najvjerojatnije nije bila posve zapostavljena/. Nije moguće govoriti o bilo kojim drugim zanimanjima zbog oskudice podataka koji bi se odnosili na brončano i željezno doba. No može se pretpostaviti da je bilo i neke rudarske i metalurške djelatnosti.

Geografski položaj ovog područja sam po sebi navodi na pretpostavku da su kroz njega i u prahistoriji prolazili /trgovački/ putovi šireg značaja. S velikom vjerojatnošću pretpostavlja se postojanje jednog takvog puta još u neolitsko doba. Po mišljenju dr. Alojza Benca taj put je išao uz Neretvu, a zatim dolinom Neretvice prema Lepenici i dalje u dolinu Bosne.

Može se pretpostaviti da se upravo preko ovog područja vršila trgovina metalnom robom /oruđe, oružje i nakit/ i to pretežno od sjevera prema jugu, pogotovo u brončano doba.

Važan tip prahistorijskih objekata čine tumuli /gromile/. O njima se na našem području još manje može reći nego o gradinama. Pripadaju uglavnom brončanom i željeznom dobu. Tumuli su u ovo prahistorijsko doba bili glavni i osnovni oblici grobnica. Kamenih gomila /tumulusa/ u jablaničkom kraju ima na nekoliko mjesta: Sovići, Risovac /Hrbine, Marića groblje/ i dr (sl. 3).

Sl. 3. *Zmijska gomila na Risovcu (Foto: M. Ljoljo).*

Posve nedovoljna ispitanost u arheološkom pogledu onemogućava da naše područje definiramo i smjestimo u šire kulturne okvire brončanog odnosno željeznog doba.

Prijelazno razdoblje eneolit posve je nejasno. Možemo pretpostaviti da od kraja brončanog doba /posebno ranog/ oko 1600. st. e. čitavo ovo područje pripada jednoj široj kulturnoj zajednici, koja je označena kao „južno-bosanska grupa brončanog doba“ /a koja ustvari obuhvaća i znatne dijelove Hercegovine/.

Uzimajući u obzir u globalu iznesene zbirne pretpostavke mogli bismo preliminarno zaključiti da je naše područje u brončano a naročito u željezno doba po svoj prilici zauzimalo granični ili prijelazni položaj između širih kulturnih /možda i etničkih/ skupina čiji su se centri nalazili dalje na sjeveru, odnosno na jugu i istoku.

Malobrojni i nejasni u geografskom smislu neprecizni pisani izvori antičkog doba koji se odnose na stanovništvo kasnije rimske provincije Dalmacije /kojoj pripada i naše područje/, a i slaba arheološka ispitanost,

gotovo posve onemogućava bliže etničko određenje predrimskog stanovništva ovog kraja.

Značajno je natuknuti dvije etničke skupine. To su s jedne strane Naresli /što možemo slobodno prevesti s „Neretvljani“/ za koje se po samom imenu može utvrditi da su živjeli negdje oko Neretve.

Ima nekih mišljenja da bi ovo područje srednje Neretve pripadalo čak i Desidijatima ili se bar nalazilo u njihovoj interesnoj sferi sve do konačnog pada ovih krajeva pod rimsku vlast.

Antičko doba

Spomenici antičkog doba, koje u predjelima središnje Bosne i Hercegovine traje od početka I. do VI. stoljeća nove ere, su relativno brojni, ali u jablaničkom kraju dosta oskudni i manjkavi. Međutim, područje sjeverno i sjeveroistočno od Jablanice koje pripada konjičkom kraju je prilično bogato raznovrsnim antičkim spomenicima i nalazištima.

Do danas je na terenu jablaničke općine otkriven vrlo mali broj antičkih lokaliteta. Moguće da je to stvar nedovoljne arheološke istraženosti i ispitivosti. Prisutnost antičkog čovjeka u ovom kraju je jako rijetka vjerojatno zbog planinskog karaktera zemljišta i zbog slabih uvjeta za život.

U nastavku donosim podatke o otkrivenim antičkim lokalitetima i nalazištima Jablanice i bliže i šire okolice.

U Ankuli u Gracu kod Jablanice utvrđeno je postojanje rimskog naselja. Na uzvisini uz lijevu obalu rječice Doljanke, pri ušću u Neretvu, nailazi se na komade obrađenog kamenja koji ukazuju na postojanje rimskog naselja koje se okvirno može datirati u vrijeme od I. do III. stoljeća.

Prilikom pregleda terena 1952. godine u selu Hudusko na njivama između nekadašnje željezničke postaje Rame i rijeke Neretve zapažen je materijal iz rimskog doba /tipična krovna cigla i građevinski kamen/. Po pričanju mještana prilikom izgradnje uskotračne željezničke pruge /1896./, u ovome predjelu pokazivali su se temelji zgrada. Lokalitet je danas duboko pod vodama akumulacijskog bazena hidrocentrale u Jablanici. Vrijeme nastanka vjerojatno I. do III. stoljeća. Od nalaza se do danas nije ništa sačuvalo.

Na samoj periferiji i granici jablaničke općine u selima Gorici i Falanovu Brdu kod Ostrošca pronađeni su antički spomenici. Tako je u Gorici još prije 90 godina pronađena antička ploča od muljike /miljevine/. Na udubljenom duguljasto pravokutnom, uokvirenom polju prikazana je

božica Minerva (sl. 4). Arheolog Patch /iz zemaljskog muzeja u Sarajevu/ pretpostavlja da se na ovom mjestu radi o ruševinama hrama božice Minerve. Na ovom mjestu 1952. godine utvrđeni su tragovi građevina iz rimskog doba /crijep i lomljeni građevinski kamen/. Samo mjesto potopljeno je vodama Jablaničkog jezera.

Nedaleko od Gorice u selu Falanovo Brdo u samom njegovom podnožju, na ravnim njivama primjećuju se ulomci rimskog crijepa. Nešto više građevinskog materijala bilo je izbačeno po međama pojedinih parcela i po starom putu koji je vodio iz nekadašnjeg Ostrošca u selo Kostajnicu i dalje (sl. 5).

Karakterističan položaj lokaliteta u ravnici kraj rijeke indicira postojanje poljoprivrednog gospodarstva. Međutim, nažalost i ovaj lokalitet zahvaćen je akumulacijom Jablaničkog jezera.

Na širem području Ostrošca 1952. godine zapaženo je na više mjesta ostataka rimskih građevina. Sudeći po karakteru zemljišta /plodne njive/ može se zaključiti da se u ovim predjelima radi o poljoprivrednim imanjima /villae rutiae/.

Zanimljivo je da je predjel koji leži lijevo od ušća Neretvice na kojemu je stajao glavni dio sada potopljenog Ostrošca nosio naziv Drnopolje. Upadna je sličnost, kako primjećuje pokojni dr. Pavo Anđelić, ovog toponima sa slavenskim izgovorom grada Hadrianopolisa /Jedrena/ na Egejskom moru. U tom pravcu karakteristično je pronomem Aelii što znači da su jedini danas po imenu poznati stanovnici ovoga mjesta dobili pravo rimskog građanstva u vrijeme cara Hadrijana. I ovi ostatci rimske civilizacije su danas pod vodama Jablaničkog jezera.

I u Paprasku Donjem u Knež polju na većem kompleksu zemljišta uz lijevu obalu Neretve, istočno od sela, moglo se vidjeti dosta ulomaka rimskog crijepa i grubo rađene keramike. No, i ovaj lokalitet je otišao pod vodu.

Oko 300 m od bivše željezničke postaje Žuglići, na njivama uz Neretvu nalazi se nekoliko gomila zbačenog kamena, šljunka, zemlje. Uži predjel nosi i posebno ime Gromile. Ulomci tipične rimske cigle koji se zapažaju među kamenjem i na površini obrađivane zemlje govore da se na ovom

Sl. 4. Lik božice Minerve (Gorica).

Sl. 5. Ulomak kapitela (Ostrožac).

mjestu kriju ostatci arhitekture iz rimskog doba. Vjerojatno se ponovno radi o poljoprivrednom imanju. Interesantno je napomenuti da u stranama, brdima ili na kraju polja nema tragova naselja s tipičnim rimskim obilježjima. Kako izgleda ovo rimsko naselje i ovdje i uzvodno uz Neretvu s izuzetkom u Konjicu bile su vile ili skupine vila koje su predstavljali četvrtasti ograđeni prostori 1000 do 3000 m². Prostor unutar bio je iskorišten za stambene i gospodarske zgrade za smještaj stoke.

Smatra se da je već za cara Augusta sagrađena cesta koja je, spajajući primorje južnog Jadrana sa središnjom Bosnom i donjim primorjem, prolazila od Narone kroz Jablanicu do Konjica, a da je jedan sporedni put preko Porima, Bahtijevice, Lipeta i Boraka spajao mostarsku kotlinu s Konjicom. Ovakvo mišljenje zastupali su Ballif i Patch.

Međutim, D. Sergejevski je dokazivao da je glavna rimska cesta išla pravcem Narona – Dubrave – Nevesinjsko polje – Konjic. Ovo drugo mišljenja je najvjerojatnije bliže istini.

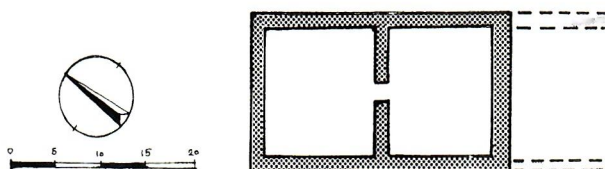
Spomenici religijskog kulta na terenu Jablanice i okolice nisu utvrđeni. U graničnom selu Gorici na lokaciji Barice otkriven je lik božice Minerve koji je prenesen u Zemaljski muzej u Sarajevo.

Sl. 6. *Nagrobna stela Rufa i Tatuje iz Ostrošca.*

Grobni spomenici također nam nisu poznati s terena Jablanice. Izuzetak čine jedna nadgrobna stela Rufa i Tatuje iz Ostrošca (sl. 6). Spomenik je danas smješten u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Treba napomenuti da je na terenu Konjica otkriveno 15-tak ovakvih spomenika koji se čuvaju u Konjicu i Zemaljskom muzeju. Rimskog novca također nije pronađeno, ali u susjednoj konjičkoj komuni otkriveno je nešto novca Vespazijana /68 – 79/, Teodosije /379 – 395/, Arkadija /395 – 408/. Nije isključeno da se u dogledno vrijeme i na terenu Jablanice otkrije neki primjerak antičkog novca.

U razdoblju tzv. kasne antike u Jablanici i njezinoj bližoj i daljoj okolici /IV. – VI. st./ spada Grad kod Ribića i Ostrošca (sl. 7). On je po

Sl. 7. *Grad kod Ribića i Ostrošca.*

teritorijalno-administrativnoj podjeli pripao Konjicu, ali sudeći po konfiguraciji terena i geografskom položaju s pravom se može uvrstiti u jablaničko područje. Iz ovih razloga o ribičkoj kasnoantičkoj fortifikaciji donosimo i šire podatke. Prema dr. Pavi Anđeliću to je građevina koja ima oblik četverostrane krnje piramide. Sjeverne padine se dosta strmo ruše prema Jablaničkom jezeru, a istočne prema dolini ribičke rječice koja sada predstavlja zaljev jezera. S južne strane grad je vezan za obronke planine Rečica jednim prijevom koji je 30-tak m niži od grada. Zemljišne parcele u blizini vrha kose nose naziv Grad ili Za gradom. Sa spomenutog prijevoja je normalan pristup do grada. Na rubu samoga platoa greben koji veže grad sa prijevom prekinut je u dužini od nekih 15-tak i dubok 5-6 m. Dobiva se dojam da se radi o umjetnom prokopu koji je bio sastavni dio obrambenog sustava grada. Dalje prema jugu greben se naglo spušta za nekih 5-6 m i prelazi u zaravanak veličine 10 puta 10 m koji također izgleda kao vještački niveliran teren. Geološka podloga grada i prijevoja je konglomerat.

Na njivama obitelji Šahinović iz Ribića /sada u Bijeloj/ i obitelji Begić iz Ostrošca iskopavaju se odavno komadići rimskog crijepa. Prema pričanju Faika Alikadića iz Ostrošca i Ibri Šahinovića iz Ribića početkom stoljeća su se na jugo-zapadnim padinama grada, nakon neke jače bujice, nalazili komadi starog novca. U blizini grada slučajno je pronađen bosanski novac a nalaz je objavio Ćiro Truhelka. Na samom platou grada nalaze se ruševine utvrđenja pravokutnog oblika.

Ostali podatci se nalaze u poglavlju: Jablanica u srednjem vijeku. Drugih kasnoantičkih objekata na terenu jablaničke komune nije nam poznato, pa i u njezinoj bližoj i daljoj okolici.

Rani i kasni srednji vijek

Materijalnih arheoloških tragova o ranom srednjem vijeku na terenu Jablanice do danas, koliko mi je poznato, nije otkriveno. Ranije doba srednjeg vijeka pretežito se oslanja na arheološku i onomastičku građu, dok su pisani izvori rijetki i fragmentarni. Tako se historija ovih krajeva, pa prema tomi i srednje Neretve, za razdoblje od VI. do XII. stoljeća uglavnom zasniva na arheološkim pretpostavkama, dok su pisani izvori rijetki i potpuno oskudni. Iz ovih razloga ni u ovom radu ne ćemo posebno iznositi problematiku ranog srednjeg vijeka na našem području. Pisani izvori koji se odnose na područje Konjica a obuhvaćaju vrijeme od X. do XVI. stoljeća ni na jednom mjestu ne spominju Jablanicu niti bilo koje mjesto u njezinoj okolici. Oko stotinjak historijskih izvora

koje dr. Pavo Anđelić navodi u monografiji uglavnom se odnosi na Konjic. Nije isključeno da se bar neki od ovih izvora tiču i krajeva oko Jablanice.

Slavska toponomastika Neretve, u koju spada i jablaničko područje, svojim se najvećim dijelom spominje još u ranom srednjem vijeku. Jedan dio mjesnih naziva potječe iz razdoblja feudalne bosanske države, a samo mali dio naziva formira se u tursko doba. Iz bogate građe koju predstavljaju nazivi pojedinih lokaliteta, naselja i predjela mogu se izvesti izvjesni zaključci o historijskim odnosima, aktivnostima ili pojavama.

Evo nekih karakterističnih toponima sa područja Jablanice:

Latinac kod Ostrošca koji nas podsjeća na Latine. Naziv koji je vjerovatno nastao od nekog trgovca Dubrovčanina ili Mlečanina. U Jablanici i okolici ima niz naziva Baština – Bašina – Baščina koji uglavnom znače oranicu, obradivo zemljište. Inače riječ bašča znači otac, baština – očevina – patrimonium.

Naziv općine, općina, općena, opći krč, općište znače zemlju zajedničke namjene. Tako kod Mrakova i u Žuglicima imamo Ovčište i Opći krč. U Falanovu Brdu susrećemo se s nazivom Ovcina, a jedna njiva u Šabančićima nosi naziv Općina – Ovcina. Kod Glogošnice i Dragan sela postoji toponim Ovcá.

Spomenuti nazivi uglavnom predstavljaju oranice s nešto livada i pašnjaka. Nisu blizu naselja. Ova i slična toponomastika govori o jednoj kategoriji kolektivnog vlasništva nad zemljom iz vremena pred feudalnog društvenog uređenja. To su toponomastički dokazi o postojanju tzv. seoskih općina.

U toponomastici Neretve ostali su brojni tragovi granica, nekadašnjih pojedinačnih posjeda, općina, rudarskih područja i većih političkih formacija. Na primjer u Dobrigošću postoji Mejnik, a Podmejnica u obližnjem Huduskom. U Dobrigošću i Ostrošću dvije parcele nose naziv Kamen.

U području župe Neretve ima veliki broj toponima s osnovnom dvor: Dvor u Jablanici, Dvorišće u Ostrošću. Ovakvi i slični toponimi predstavljaju parcele s boljom obradivom zemljom i blizu naselja.

U Žuglicima i Rodićima susrećemo se s nazivom Stup što uglavnom gotovo redovno označava oranicu ili kosnicu.

U Ostrošću postoji naziv Zgon. To je skoro po pravilu oranica kao što je i samo Ostroško polje. U selu Rodićima susrećemo se s toponimom Desetak. To je zapravo raširen oblik daće u srednjem vijeku.

Rudarske toponomastike ima nešto oko sela Ribića i obližnjih Radešina: Rove, Rudnice, Kamenica, Viganj, Kovačine.

U slivnom području Bijele, Lug, današnja općina Jablanica također se nazire rudarska i metalurška djelatnost starijeg doba. O tome nam govore sljedeći nazivi: Rudno brdo, Jame, Kale, Majdan, Kovačevina i sl. Zanimljiva je i daleka tradicija koju je pokojni dr. Pavo Anđelić zabilježio u Dragan Selu. Ta tradicija govori o „grčkim“ rudarima koji su ostali zatrpani u jednoj jami na zapadnoj strani prenjskog vrha Cetine.

Brojni tragovi starog rudarstva sačuvani su i na planinskoj kosi /čiji dijelovi nose razna imena/ koja dijeli slivove rijeka Rame i Doljanke. Tako smo na obroncima prema Jablanici zabilježili: Zlatne vode, Rust, Jažvine, Botište, Ratnice, Viganj, Prespa, Šćonjaci.

U području sela Slatina karakteristični su: Rove, Duvnice, Tovarnice, Dragovod, Jazvine.

U samim Doljanima naročito je važan naziv Grna /grno-ogrizlo ili peć gdje se topi ruda/.

Brojni toponimi nam govore o lokacijama za obavljanje javnih poslova. Na primjer Kraljev stol na planini Bokševici čuva uspomenu na srednjovjekovno sudovanje i vjerojatno je s Bukovičkom stolicom u određenoj vezi /sudačka stolica iz Bukovice, Konjic, danas se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu/.

Možda i toponim Stolovača kod Mrakova vuče korijen od ovih nekadašnjih općinskih, plemenskih ili feudalnih gospodskih stolova. Stražice u Žugličima, Kustošnica u Glogošnici, Varda u Šabićima i Glogošnici govore nam o dužnosti stražarenja kao opće obveze u srednjem vijeku.

Mnogi toponimi podsjećaju na kulturna mjesta predrimskog doba. U dolini Bijele kod Jablanice postoji brdo Trebište. Ovaj toponim zahvaća veći kompleks zemljišta. Toponimi Igrišta u selima Lugu, Dragan Selu i Ostrošcu označavaju mjesta za kultne igre. U selu Pobrežje kod Jablanice postoji lokalitet Igrišnjak koji ima isto značenje.

Vidovice između Dragan Sela, Ravne i Bijele kod Jablanice čuva uspomenu na božanstvo zapadnih Slavena /Svatovit ili Svetovit/. Djevor – Djeva kod Jablanice asocira nas na žensko božanstvo Diva, Deva, Djeva.

Divina spila između Čehara i Bukova potoka kod Jablanice i susjedna Diva Grabovica imaju isto značenje. Na području srednje Neretve pa prema tome i Jablanice i u srednjem vijeku bila je razvijena zemljoradnja a napose stočarstvo. Iz jednog turskog popisa saznajemo i konkretne količine vina koje proizvode pojedina sela s područja Konjica i jablaničkih sela Slatina i Ustirama.

U nastavku dajem i neke napomene o tipovima naselja jablaničkog kraja. Vjerojatno je i u Jablanici i okolici kao dijelu župe Neretve bilo

više tipova naselja: sela, trgovišta, varoši i gradovi. Na području cijele Neretve, kako topografska ispitivanja pokazuju, riječ selo prvenstveno znači seosko imanje. Nekoliko današnjih sela u jablaničkoj općini ima nazive koji potječu od obiteljskih i osobnih imena njihovih nekadašnjih vlasnika, odnosno korisnika. Takva su sela: Rodići, Šabančići, Žuglići, Mrakovo, Dragan Selo, Dobrigošće, Jelačići. Takvih sela naročito ima mnogo u konjičkoj općini.

Iz navedenih primjera se vidi da je na području Neretve riječ selo prvobitno i pretežito označavalo poljoprivredno imanje sa zemljom, zgradama i samim korisnicima toga posjeda.

Trgovište je naselje u kojem se obavlja periodična, uglavnom tjedna trgovina. Po sačuvanim mjesnim nazivima možemo konstatirati dva trgovišta u jablaničkom kraju. Jedno na obali Neretve uz ušće Neretvice s njezine desne strane. Taj se lokalitet nalazio na zapadnoj periferiji Ostrošca koji je danas pod vodama Jablaničkog jezera.

Drugo je trgovište bilo opet na obali Neretve nedaleko od nekadašnje željezničke postaje Rama. Formirano je ispod tvrđave /grada/ na Gracu nedaleko do prijelaza preko rijeke Rame. Govoreći o trgovištima donosim i neke podatke o trgovačkim putovima, jer su javne komunikacije uvijek bile indikator životnih tijekova jednog kraja. Važan putni pravac dolazio je iz Doljana, prelazio rijeku Ramu nedaleko od Slatine i dolazio u, inače nepoznato, malo trgovište kraj ušća Rame koje je imalo svoju tvrđavu /Gradac/. Odavde se desnom stranom Neretve stizalo do drugog trgovišta na ušću Neretvice, a zatim do grada Bokševca i njegove varoši Kostajnice. Ovaj put se dalje grana na više krakova ali ga nije moguće pratiti niti arheološkim, niti onomastičkim, niti arhivskim podacima. Drugih podataka nema.

U srednjem vijeku osnovna teritorijalno-politička jedinica bila je općina. Na njih nas danas asociraju mjesni odbori, katastarske općine, džemati i dr. Često se zvala općina – selo a ponekad i selo. Teritorij općine obično zauzima sliv jedne rječice ili teren koji je na drugi način formiran kao geografska cjelina. Granice općina idu razvodnim reljefom slivova, planina, kosama ili koritima rijeka koje se teško prelaze. Mislim da je tipičan primjer jedne općine sliv rijeke Doljanke.

Svaka općina skoro po pravilu ima svoju planinu za kosidbu, drvarenje i ispašu. Tako Mrakovo i Kostajnica imaju Bokševicu, Ostrožac Ričicu, Doljani i Sovići Risovac i Vran planinu itd. Po svojoj prilici je većina neretvanskih gradova nastala u okvirima općina.

Lokacija crkava i velikih nekropola /grobalja/ pouzdan su oslonac za utvrđivanje sjedišta jedne seoske općine.

Mного veća teritorijalno-politička jedinica u srednjem vijeku je župa. U ranije doba srednjeg vijeka konjičku općinu sačinjavala je jedna župa – Neretva u čijem sastavu je bila i današnja jablanička komuna. Zapadne joj granice idu kanjonom Neretve od Prenja do ušća Rame, planine Bokševice i kanjona Banje lučice. Zapadno od ove je župa Rama.

Župa Neretva priključena je bosanskoj državi najkasnije pol. XI. st. Ona je sve do polovine XIV. st. imala poseban status u okviru bosanske države. U XV. st. u Neretvi pa prema tome i u današnjem jablaničkom području dolazi do organizacije tzv. kraljeve zemlje i feudalne vlasti Kosača. Od 1404. g. pa sve do propasti bosanske srednjovjekovne države Neretva /bosanska/ pripada kraljevoj zemlji a humska oblasti Kosača, kasnije Hercegovini.

Pohodom sultana Mehmeda el Fatiha sredinom 1463. g. bez sumnje je i Neretva pala pod tursku vlast.

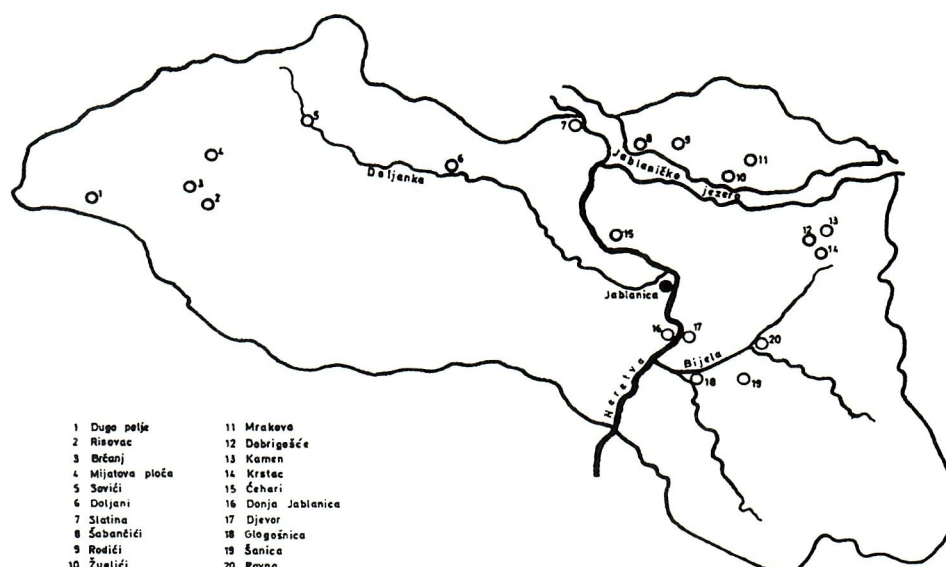
Iz prethodnih izlaganja vidjeli smo da jablanički kraj potpuno oskudijeva bilo kakvim kulturno-historijskim spomenicima iz ranog srednjeg vijeka /VII. – XII. st./. Međutim, stanje kulturno-historijskih spomenika kasnog srednjeg vijeka Jablanice i okolice je potpuno drukčije. Naime, iz ovog vremena potječe veliki broj srednjovjekovnih nekropola /grobalja/ s nizom kamenih nadgrobnih spomenika – stećaka koji više od jednog stoljeća izazivaju pozornost znanstvenika, kako naših tako i inozemnih. Ali i pored ogromne i bogate stručne i znanstvene literature o stećcima BiH još niz pitanja čeka odgovor. Zapravo još uvijek nije dovoljno jasno njihovo porijeklo, simbolika, umjetnost kao ni njihov postanak.

O jablaničkim srednjovjekovnim nekropolama pisalo je nekoliko autora, ali najcjelovitije podatke o njima dali su Šefik Bešlić u svom *Kataloško-topografskom pregledu* iz 1971. g. Daleko bolje, temeljitije i cjelovitije jablaničke stećke je obradio mr. Anđelko Zelenika u časopisu *Hercegovina* br. 4 iz 1984. g.

Brojne srednjovjekovne nekropole sa stećcima u jablaničkom kraju potvrđuju da je Jablanica s okolinom u srednjem vijeku, usprkos otežanim uvjetima za život, bila relativno dobro naseljena. Na ovom području evidentiran je i registriran samo jedan srednjovjekovni grad i to blizu bivšeg ušća Rame u Neretvu o kojem će kasnije biti više govora.

Kad je riječ o srednjovjekovnim nekropolama Jablanice treba napomenuti da je njih nekoliko uništeno izgradnjom pruge, putova i izgradnjom hidroakumulacije Jablanica. To je svakako znatno umanjilo spomenički fond Jablanice i njezine bliže i dalje okolice.

Popis nekropola

Sl. 8. Stećci jablaničkog područja.

Dugo polje

Druga nekropola po broju stećaka u jablaničkom kraju smještena je u Dugom polju koje se nalazi između Čvrsnice i Vran planine (sl. 9). Stećci su locirani uz put Jablanica – Risovac – Blidinje – Tomislav Grad. Broji ukupno sto pedeset stećaka. Od ovih sedamdeset dva su ploče, sedamdeset tri sanduci, pet sljemenjaci, a ukrašenih je trideset dva komada.

Sl. 9.
Stećci pod Vranom.

Uglavnom su orijentirani JZ SI. Opća očuvanost dosta je slaba. Na ovoj nekropoli najčešći su ukrasni motivi: raznovrsne bordure i tordirane trake, polumjesec, kružni vijenci, štitovi s mačevima, obični i stilizirani križevi, rozete itd. (sl. 10). Karakteristične su kompozicije s ljudskim figurama, scene lova, turnira i kola, krilati konj sa zmijom.

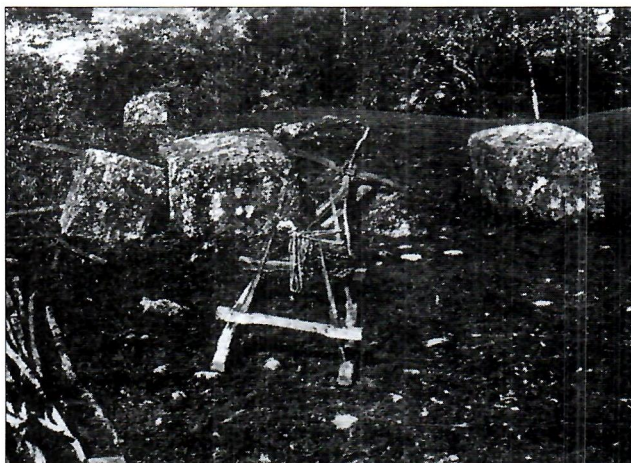
Sl. 10. *Ukrašeni stećak s Dugog polja.*

Risovac

Na visoravni Risovac stećci su smješteni na tri mjesta i to: u zaseoku Lokve ili Marića Groblje, Brčanju i Mijatova ploča. U Marića groblju ima četrdeset stećaka od kojih su dvadeset jedna ploča, četrnaest sanduka i pet sljemenjaka. Orijentirani su ZI. Dosta su oštećeni. Ova nekropola spada u red ljepših nekropola jablaničkog kraja. Ukrašeno je čak četrnaest stećaka. Ističu se sljedeći dekorativni motivi: bordure sa frizovima, trolisne lozice, stilizirani križevi, rozete, cikcak linije, scene lova, turnira i dr. U Brčnju smještenom na sjevernom dijelu Risovačkog polja nalazi se nekropola s dvadeset jednim nadgrobnikom /sedam ploča, četrnaest sanduka/. Orijentacija im je uobičajena (sl. 11).

Interesantno je napomenuti da je ukrašen samo jedan stećak. Nedaleko od ove nekropole nalazi se i kamenolom stećaka.

Blizu Sovićkih vrata, idući prema Risovcu, ispod puta nalazi se stećak – ploča koju

Sl. 11. *Stećak s nekropole na Risovcu.*

narod naziva Mijatova ploča /tradicija govori da je tu sahranjena glava hajduka Mijata Tomića/. Bilo bi razborito provjeriti ovu tradiciju otkopavanjem groba.

Sovići

Sudeći po srednjovjekovnim lokalitetima Sovići su bili najnaseljenije mjesto u jablaničkom području. Uzrok ovakve naseljenosti su vjerojatno povoljni uvjeti za život. Kako se selo dijeli na Gornju, Srednju i Donju mahaluru tako ćemo nekropole i opisati:

Na lokalitetu Stublenice u Gornjoj mahali smješten je sljemenjak. Nedaleko od njega nalazi se još jedan stećak – ploča koji se obrušio sa svog prvobitnog mjesta.

Na lokaciji zvanog Zec smješteno je pet stećaka /jedan sanduk, tri ploče i jedan sljemenjak/. Slabo su obrađeni. Uobičajeno su orijentirani.

Stotinjak metara od ovih, na lokaciji Bratuša na tumulusu nalazi se stećak – sanduk.

Na tumulusu u Srednjoj mahali postoje dva stećka u obliku sanduka bez ukrasa. Također u Srednjoj mahali u katoličkom groblju nalaze se dvije ploče. Orijentacija je ista. Na desnoj strani Doljanke na mjestu Ranica ima trideset pet stećaka zvanih svatovsko groblje. Nekropola je jako ugrožena. Ovdje se uočavaju sljedeći motivi: žene u kolu, zvijezde, mjesec i mač. Orijentacija uobičajena. Potrebne su zaštitne mjere.

U Donjoj mahali kod bošnjačkog groblja nalazi se nekropola s dvadeset tri stećka /deset sanduka, jedan sljemenjak, dvanaest ploča/. Ne primjećuju se tragovi ukrašavanja. Orijentacija uobičajena. U blizini imanja porodice Mijić nalazi se nekropola s osam stećaka /tri ploče, pet sanduka/. Na jednom od sanduka primjećuje se predstava križa. Ovdje je obrada nešto bolja u odnosu na druge srednjovjekovne nadgrobnike u Doljanima. Orijentacija uobičajena. Također u Donjoj mahali blizu Cvitkovića kuća na mjestu Vrtla locirana je nekropola s dvadeset tri stećka /sedamnaest ploča, šest sanduka/. Od ovih samo su dva ukrašena. Ukrašeni primjerak spada u ljepše stećke jablaničkog kraja. Tu su motivi: tri figure u kolu s pticama, konjanik sa štitom i mačem, polumjesec i zvijezda, figure ratnika s kopljem i mačem. Orijentacija uobičajena.

Doljani

I u Doljanima ima više mjesta s manjim brojem stećaka. U zaseoku Orlovac a na mjestu Miloševac kod kuća Stipanovića nalaze se dva stećka

bez ukrasa i tragova obrade. U istom zaseoku u tzv. Ilijinom groblju smješten je stećak – sanduk s ukrasom osmostrane rozete. Pored groblja smještena su još četiri stećka ploče raznih veličina. Orijehtacija uobičajena. Blizu groblja ima još šest stećaka. Ova mala nekropola je jako ugrožena. Ljepotom se ističe jedan sljemenjak. U ogradi Jure Matića postoji sljemenjak s ukrasom lova. Na Glavici iznad bošnjačkog groblja smještena je mala nekropola s četiri stećka /tri sanduka i jedna ploča/. Nisu ukrašeni. Orijehtirani su uobičajeno. U okviru bošnjačkog groblja na lokalitetu Mašeta nalaze se tri stećka /dva sanduka i jedan sljemenjak/. Osobito lijepe ukrase nosi sljemenjak. Na lokalitetu Vrcin grob postojala je nekropola sa dvadesetak stećaka. Međutim ona je izgradnjom šumarske kuće potpuno oštećena. Nažalost do danas je očuvan samo jedan stećak. I najzad između Kiselice i Ždrijenice nalaze se dva stećka na samoj obali Doljanke. Obrušeni su u rijeku.

Žuglići

U Žugličima na uzvišenju Samar smješten je stećak – sljemenjak. Ukrašen je trolisnom lozicom. Ovdje je izgradnjom hidroelektrane Jablanica na lokalitetu Grčko groblje uništeno jedanaest stećaka /pet sanduka i šest ploča/. Oni su zauvijek ostali pod vodom. Na mjestu zvanom Dub nalazi se nekropola s dvadeset jednim stećkom /trinaest ploča, osam sanduka/. Nadgrobnici su jako oštećeni i ugroženi. Jedan od njih predstavlja dvojni nadgrobnik.

Mrakovo

U Mrakovu na lokalitetu Ravna ili Grepci smještena su tri stećka. Drugim podacima ne raspolazem.

Rodići

Jedan kilometar zapadno od sela, ispod puta Mrakovo – Rodići, nalaze se dva stećka. Ni za njih ne posjedujemo druge podatke.

Donja Slatina

U Donjoj Slatini na lokaciji Bare, na uzvišenom prostoru nalazi se najveća nekropola na širem prostoru jablaničkog područja. Broji sto devedeset tri stećka. Teško ih je razvrstati. Većina ima amorfnu formu. Ipak se

sedam sanduka i jedan sljemenjak posebno ističu. Interesantno je da je većina nadgrobnika rađena od jablaničkog granita, a manji broj od sedre. Od ovako velike nekropole samo su dva ukrašena. Ukasni motivi se sastoje od polumjeseca i lova na jelene. Znatan broj stećaka nema uobičajenu orijentaciju valjda zbog konfiguracije terena.

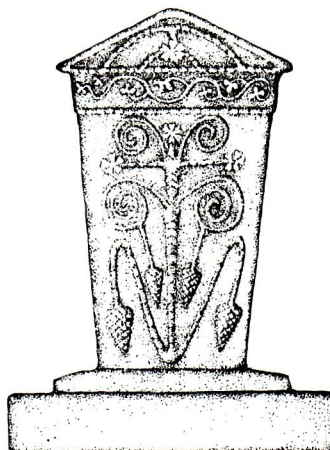
Dobrigošće

U Dobrigošću srednjovjekovne nekropole sa stećcima smještene su na tri lokacije. Skupina od četrdeset dva stećka nalazi se u okviru pravoslavnog groblja i pored njega. Trideset pet nadgrobnika sačinjavaju ploče, a ostalo su sanduci. Samo na jednom stećku primjećuje se motiv križa. Ostali su vrlo slabo obrađeni. Na lokalitetu Brdo postoje dva stećka bez ukrasa.

Na mjestu zvanom Kamen nalazi se veći stećak – sljemenjak s monolitnim postoljem (sl. 12 i 13). On spada u najveće i najmonumentalnije sljemenjake koji se nalaze u Hercegovini. Dimenzije su mu 295 puta 210 puta 75 cm. Na njemu se susrećemo s ukrasima rozete, trolisne lozice, torđirane vrpce, cikcak linija. Tu je motiv križa s rozetama, volutama i grožđem. Najvjerojatnije stećak pripada nekom uglednijem feudalcu /možda i knezu/. Na to nas upućuje i blizina lokaliteta naziva Knež-polje. Daleko opširnije podatke o ovom izvanrednom i rijetkom primjerku vidi: A. Zelenika, *Hercegovina* br. 4. Mostar 1985.

Sl. 12. Stećak iz Dobrigošća.

Sl. 13. Visoki stećak sljemenjak iz Dobrigošća kod Jablanice (crtež Z. Mihajlović).

Krstac

Iznad mjesta Dragan Sela smješten je Krstac u čijem se muslimanskom groblju nalazi stećak ploča bez ukrasa.

Čehari

U Čeharima na lokalitetu Gladno polje postoji srednjovjekovna nekropola koja broji jedanaest nadgrobnika. Svi su amorfno oblika i bez ukrasa uobičajene su orijentacije. Na lokaciji Staro ili Grčko groblje smješten je jedan stećak – ploča.

Donja Jablanica

Na mjestu Lokve blizu željezničke postaje danas se nalaze dva stećka /ploča i sljemenjak/. Svojevremeno se ovdje nalazila nekropola s jedanaest stećaka, ali gradnjom željezničke pruge uništeno ih je devet tako da su ostala samo dva.

Djevor

U selu Djevor između Neretve i sela na lokaciji Tulac nalazi se nekropola s dvadeset stećaka kod kojih je teško razaznati oblike, jer su mnogi utonuli u zemlju. Ni na jednom primjerku ne primjećuju se tragovi ukrašavanja. Orijentirani su SZ JI.

Glogošnica

U katoličkom groblju nalazi se sanduk bez ukrasa. Na mjestu zvanom Klanac nalaze se dva stećka /ploča i sanduk/. Nedaleko od ovih nalazi se još jedan stećak – sljemenjak koji je obrađen.

Ravna

U selu Ravna na više mjesta smješten je četrdeset jedan stećak. Četiri stećka nalaze se u Potkuli, tri sanduka i jedna ploča. Na sebi nemaju nikakvih ukrasa. Na njivi Mustafe Potura nalaze se dva stećka. Pošto su utonuli u zemlju, ne može se reći kojoj vrsti pripadaju. Nedaleko od ovih stećaka bila je nekad velika nekropola od koje se do danas sačuvalo samo šest stećaka kojima također ne možemo odrediti oblike.

U blizini ove nekropole nalazi se još sedam stećaka /pet sanduka i dvije ploče/ u sekundarnoj ulozi. Uzidani su u kamenu ogradu.

Na desnoj obali potoka Bijela smješteno je sedamnaest stećaka. Neki su pomjereni sa svojih prvobitnih mjesta. Većina ima oblik sanduka. Interesantno je da su ovi stećci orijentirani SJ. Nešto su bolje obrade od drugih susjednih stećaka.

Opća je konstatacija da su gotovo svi stećci u selu Ravne potpuno ugroženi i potrebne bi bile hitne zaštitne mjere.

Sl. 14. Stećak iz Gošića Hana (Ostrožac), sada u Konjicu.

Rama

Kod nekadašnje željezničke postaje Rama, na ušću Rame u Neretvu postojala je nekropola sa sedam stećaka /tri ploče i četiri sanduka/. Međutim, 1953. godine i ova je za navijek ostala pod vodom Jablaničkog jezera.

Na kraju bismo mogli iznijeti neka opća zapažanja o jablaničkim stećcima. Po svojim općim osobinama i karakteristikama spadaju u red hercegovačkih srednjovjekovnih nadgrobnika. Svoje analogije posebno nalaze kod stećaka sjeverne i sjeverozapadne Hercegovine. Ako je suditi po broju stećaka na visoravnima Dugo polje i Risovac, onda su ovi tereni bili naseljeniji od XIII. do XV. st. nego što su čak i danas.

Iz navedenih podataka mogli bismo izvesti i sljedeću konstataciju: da su to stećci uglavnom slabije obrade s dosta amorfnih primjeraka, a mnogi su utonuli u zemlju tako da im se zasigurno i nije moglo odrediti forma.

Zanimljivo je istaći da od ukupno šesto osamdeset tri stećka jablaničkog područja ni jedan na sebi nema natpisa koji bi bio dragocjen za datiranje nekropola sa stećcima. No, ovaj slučaj s natpisima ne treba nas čuditi ako imamo u vidu da na području Nevesinja /gdje je smješten najveći broj hercegovačkih stećaka/ postoje samo dva natpisa.

Najbolje obrađeni stećci nalaze se na Dugom polju i Risovcu. Bogatstvo i raznovrsnost ukrasnih motiva osnovne su značajke ovih nekropola.

Posebni kuriozum predstavlja monumentalni, visoki sljemenjak iz Dobrigošća. Po svojim ukrasima, obradom, motivima podsjeća na najljepše hercegovačke stećke u Boljunima i Radimlji kod Stoca. On je tako značajan i vrijedan da bi ga svaki naš muzej rado imao u svom lapidariju.

Kako sam ranije istakao, o jablaničkim stećcima pisalo je nekoliko autora, ali najviše pažnje posvetio im je Šefik Bešlić u svojoj monografiji *Stećci-kataloško topografski pregled*, Sarajevo 1971. No i pored nastojanja da ih sve obuhvati i obradi ipak su ostali brojni stećci koje nije unio u svoju publikaciju.

U najnovije vrijeme daleko detaljnije i cjelovitije stećke jablaničkog kraja obradio je Anđelko Zelenika u časopisu *Hercegovina* br. 4, Mostar 1985. g. Ako bismo usporedili stanje stećaka koje je dao Bešlić u svojoj publikaciji i one koje je dao Zelenika onda bi primijetili sljedeće razlike:

Bešlić je naveo devetnaest lokaliteta s ukupno dvjesto petnaest stećaka /pedeset jedna ploča, sto pedeset sedam sanduka, osam sljemenjaka/ dok je Zelenika konstatirao četrdeset dva lokaliteta s ukupno šesto osamdeset tri stećka /dvjesto sedamdeset jedna ploča, tristo jedan sanduk, dvadeset dva sljemenjaka, osamdeset devet amorfnih/. Bez Zelenikinog rada bili bi daleko siromašniji podaci o ovoj vrsti kulturno-historijskih spomenika jablaničkog kraja. Zato na kraju izražavamo iskrenu zahvalnost A. Zeleniki na dobrom prikazu jablaničkih srednjovjekovnih nekropola.

Iz kratkog prikaza stećaka evidentno je da bi Jablanica imala još veći broj srednjovjekovnih nekropola da ih nisu prekrile vode jablaničke hidroakumulacije /Rama i Žuglići dvadeset dva stećka/. U Donjoj Jablanici i Doljanima uništeno je ljudskim nemarom dvadeset osam stećaka. Napominjemo da je u momentu pisanja ovog teksta najvjerojatnije na više lokaliteta došlo do promjene brojnog stanja stećaka jablaničkog kraja. Ljudi protuzakonito uništavaju, razbijaju i premještaju ove nadgrobnike. Zato ovom prigodom ističem potrebu hitne i neodložne zaštite većeg broja stećaka, jer su oni, ne zaboravimo, kulturno-historijski spomenici neprocjenjive vrijednosti.

Od ostalih srednjovjekovnih kulturno-historijskih spomenika u jablaničkom kraju možemo spomenuti Gradac na ušću Rame u Neretvu. Od

planine Bokševice odijeljen je vještačkim usjekom kojim je prolazila cesta Ostrožac – Prozor. Nedaleko od Graca nalazi se lokalitet Trgovište vjerojatno uspomena na podgrađe Graca. Značajno je napomenuti da su ovuda prolazili važni putovi iz Neretve za Ramu ili srednje primorje /preko Doljana, Rakitna i Tomislav Grada/ ili prema Neretvi. Nakon izgradnje hidrocentrale Jablanica, Gradac je postao otočić na kome danas ima, kako se priča, mnogo zmija.

Prve podatke o Gracu dao je Ćiro Truhelka još 1902. godine u *Glasniku Zemaljskog muzeja* u Sarajevu. Po njegovom opisu grad je jako oštećen što od zuba vremena što od ljudske ruke. On navodi da bi to mogla biti tvrđava iz vremena poslije Rimljana.

Po tradiciji ovdje na najvišem uzvišenju skriven je, kako seljaci tvrde, u šćemenoj magazi zlatni novac. Zbog ovoga je često vjerojatno dolazilo do rušenja grada da bi se došlo do vrijednosti /op. Autora/.

Dr. Đuro Basler smatra da se ovdje radi o kasnoantičkom utvrđenju. No višekratnom provjerom pokojni Pavo Anđelić ustanovio je, preko srednjovjekovne keramike, da ovaj grad pripada srednjem vijeku. Prava je šteta što nam nedostaje plan ovog jedinog srednjovjekovnog gradića u jablaničkom kraju.

Od ostalih srednjovjekovnih spomenika ovog kraja možemo spomenuti i eventualnu srednjovjekovnu crkvu u selu Ravna u dolini rijeke Bijele. Lokaciju na kojoj je smještena kuća obitelji Potur mještani nazivaju Kula. Tu se vide i neki zidovi za koje narod smatra da pripadaju grčkoj kuli. U blizini kuća Poturovih nalazi se razasuta velika nekropola sa stećcima. U selu još uvijek živi tradicija da je ovdje nekada stajala crkva. Njezin plan nije nam poznat.

Prema predaji iz XIX. st. džamija u Ostrošcu /lijeva strana obale Neretvice/ bila je crkva sv. Ilije. Ovu predaju zabilježio je P. Bakula u svom *Šematizmu*. Ova džamija je srušena 1954. g. i nalazi se duboko pod vodom Jablaničkog jezera. Sama džamija nije imala oblik crkve ali se nalazila usred srednjovjekovne nekropole sa stećcima što je dokaz o postojanju crkve.

Može se pretpostaviti da je na prostoru Risovca, Sovića i Doljana postojalo bar nekoliko srednjovjekovnih crkava, ali zbog arheološke neistraženosti terena one su nam nepoznate. Misli da bi temeljito arheološko rekognosciranje ovih terena dalo dosta dobre rezultate.

I na kraju važna je spomena velika numizmatička ostava srednjovjekovnog kovanog srebrenog bosanskog novca iz Ribića kod Ostrošca. Naime, prije nekoliko godina slučajno je otkrivena na lokalitetu Gaj u Ribićima veća količina srebrenog novca /1400 komada/ koji pripadaju

Tvrtku II. /1421. – 1442./ i Stjepanu Tomašu /1444. – 1461./. Ostava je otkupljena od nalazača i danas se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

U Ribićima je početkom stoljeća nađena manja količina istog novca koju je objavio Ćiro Truhelka u GZM u broju XVII (sl. 15).

Sl. 15. *Primjerci bosanskog novca iz nalaza u Ribićima.*

Ovim bi bio iscrpljen sav spomenički fond Jablanice i okolice do XV. stoljeća.

Padom srednjovjekovne Bosne pod Turke 1463. godine i područje srednje Neretve ulazi u jedno novo razdoblje – turske vladavine u našim krajevima, o čemu će biti govora u sljedećem tekstu monografije.

Zaključak

Razmatrajući jablaničko područje kroz povijest možemo reći nakon kraćeg arheološkog istraživanja da ovaj kraj u prapovijesti nije nastanjen.

No, međutim, u antičko doba stanje nastanjenosti ovog kraja je sasvim drukčije što se vidi po broju izloženih antičkih spomenika.

Ali u srednjem vijeku, Jablanica kao brdoviti i šumski predjel relativno je dobro nastanjena o čemu govore spomenici srednjeg vijeka posebice stećci kojih u ovom kraju ima prilično veliki broj. Ova arheološko povijesna studija dobro će doći razvoju jablaničkog turizma koji je u posljednje vrijeme u naglom porastu.

ZUSTAND KULTURHISTORISCHER DENKMÄLER IN DER REGION JABLANICA VON DER VORGESCHICHTE BIS ZUM 15. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Es ist nach einer kürzeren archäologischen Forschung der Region Jablanica durch die Geschichte festzustellen, dass diese Gegend in der Vorgeschichte nicht besiedelt war.

In der Antike dagegen sieht die Situation der Bevölkerung dieser Region ganz anders aus, wovon zahlreiche ausgestellte antike Denkmäler Zeugnis ablegen.

Im Mittelalter ist Jablanica als Gebirgs- und Waldgebiet relativ gut besiedelt, dies bezeugen mittelalterliche Denkmäler, insbesondere Bogumilengrabsteine (Stećci), welche in dieser Region häufig erhalten sind. Diese archäologisch-historische Studie kommt der Entwicklung des in der letzten Zeit blühenden Tourismus in Jablanica zugute.

Literatura

1. DR. ALOJZ BENAC, „Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Sarajevo 1955.
2. DR. ĐURO BASLER, „Dolina Neretve od Konjica do Rame“, *GZM*, Sarajevo 1955.
3. DR. MILENKO FILIPOVIĆ, *Rama u Bosni*, Srpska akademija nauka, knjiga LXIX, Beograd, 1955.
4. DR. PAVO ANĐELIĆ, „Tragovi prahistorijskih kultura u okolini Konjica“, *GZM*, Sarajevo 1957.
5. KARL PATSCH, „Rimska mjesta u Konjičkom kotaru“, *GZM XIV*, Sarajevo 1903.
6. DR. ČIRO TRUHELKA, „Nalazi bosanskih novaca obreten kod Ribića“, *GZM XVII*, Sarajevo 1906.
7. DR. ESAD PAŠALIĆ, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1960.
8. DR. PAVO ANĐELIĆ, „Srednjovjekovni gradovi u Neretvi“, *GZM*, Sarajevo 1958.
9. ŠEFIK BEŠLAGIĆ, *Stećci – kataloško-topografski pregled*, Sarajevo 1971.

10. DR. PAVO ANĐELIĆ, *Historijski spomenici Konjica i okoline*, Konjic, 1975.

11. MR. ANĐELKO ZELENKA, „Stećci jablaničkog područja“, *Hercegovina IV*, Mostar, 1985.

12. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1988.

Pregled srednjovjekovnih nekropola na području općine Jablanica

R. Br.	Mjesto	Lokalitet	Ploče	Sanduci	Sljem-njaci	Amorf.	Ukraj.	Br.
1.	Dugo polje	1	72	73	5	-	32	150
2.	Risovac	3	29	28	5	-	15	62
3.	Sovići	9	55	42	4	-	4	101
4.	Doljani	8	9	13	3	-	3	25
5.	Žuglići	1	-	-	1	-	1	1
6.	Šabančići	1	13	8	-	-	-	21
7.	Mrakovo	1	-	3	-	-	-	3
8.	Rodići	1	-	2	-	-	-	2
9.	Donja Slatina	1	34	85	1	73	2	193
10.	Dobrigošće	3	36	8	1	-	2	45
11.	Krstac	1	1	-	-	-	-	1
12.	Čahari	2	1	-	-	11	-	12
13.	Donja Jablanica	1	1	-	1	-	-	2
14.	Djevor	1	-	15	-	5	-	20
15.	Glogošnica	3	1	2	1	-	-	4
16.	Ravna	5	19	22	-	-	-	41
	UKUPNO	42	271	301	22	89	59	683

Prema A. Zelenika